

Mentsvár nélkül

GERGELY ÁGNES: ÓRIZETLENEK

Akik kultiválják a költő Gergely Ágnes eddigi szépprózáit, tanúsíthatják: a szkeptikus befejezésű, 1973-ban megjelent *A tolmácsot* három évre rá egy nyugalmasabb-ru-galmasabb zárású könyv, *A chicagói változat* követte. Ez az utóbbi kötet a kiküzdött életben maradás biztató dokumentuma lett.

Negyedik regényében is fölvilan a nyomasztó cselekmény optimistább, idill-közeli változata. Benne mind az egymásnak teremtett főhősök szerelme, mind a borzasztó bajoktól, véletlen szerencsétlenségektől látogatott családtagok élete – feltétele-sen – normális kerékvágásba áll. Ha ez a szerencsés kimenetel-variáció az *Órizetlenek* aranymetszéspontján idomul a szűkszavúan félelmetes történetmenethez, az addigi szomorú eseményektől rosszat sejtő olvasóban, ha bátortalanul is, de földeregne a bi-zakodás, hogy a lélekközbe férkőzött kishősök annyi szenvedés után rátérhetnek az épülésükhöz, kiteljesedésükhöz vezető lankás ösvényekre.

A mű hajthatatlan szerzője azonban nem kegyelmez. Nem irgalmaz egyes szám első személyű narrátorának, özvegy Pásztor Zoltánné Gattel Karennek sem. Igazság-kereső írópályája ugyan – mivel vállalásait hallatlan tisztességgel viszi véghez – töretlen marad, míg magánélete, igaz, rajta kívül fekvő okokból, sokszoros tragédiába, kilátás-talanságba torkoll.

Végeredményben persze egyremegy, hogy bocsánatos mulasztásai, észrevétlen hi-bái közrejátszanak-e totális vesztesége létrejöttében, vagy csupán a sors szeszélye hagyja leszedett fának, céltalan, tétován. A kigázolásra számító befogadó mindenesetre az antik drámákra rímelő csapásoktól töményen keserű alkotást tesz le – megrendült szánakozással. Legfeljebb valami éjkomor katarzissal kárpótolhatja magát, átszenvedve a teljes napfogyatkozás élményének szorongatottságát.

Kevésbé okadatolt, indokolt, aláaknázott és keresztbe-kasul behálózott művel ta-lálkozva fölmerülne a kérdés: vajon szüksége volt-e az írónak az erkölcsi megtisztulás ógörög érzetének fölkeléséhez a fiziológiai indíttatású háríthatatlanságok ekkora volumenű felsorakoztatá-sára? A lineáris elbeszélés kereteibe feszesen beágyazott regényben tudniillik olyan ártatlan teremtmények pusztulnak el, akik hagyományosan a jövőt képviselik, nemcsak a könyvbéli felnőttek számára, hanem a füg-getlen létértelmezés közegyetértése szerint is. Ha az ilyen ártatlan felnövekvők egyszercsak eltűnnek a gyű-löletes semmibe, hiányuktól megszűnik a lehetőség, melynek lényege az élet folytatódásának reménye.

Az irodalmi, illetve zenei talentummal megáldott, ám genetikai hendikeppel sújtott kislányok szívfájdító

Balassi Kiadó
Budapest, 2000
154 oldal, 1500 Ft

eltűnése kétségtelenül csak extrém összetevője az érzelmi hatáskeltés kihívását se melőző író koncepciózus elképzelésének. Izlésesen kevésbé részletezett haláluk közlésének tényénél fontosabb ígéretes tehetségük természetének bemutatása. A lírai beállítottságú lánykát (az özvegy főhős nő édesgyerekét) szellemi fejlődésében ismerjük meg. A művészi érettsége különböző stációin keletkezett versmutatványok segítségével kísérhetjük végig világlátása elmélyülését, kifejező ereje gyarapodását. Benső viharairól tanúskodó költői kísérletei, népmeséket imitáló monológjai maradéktalanul pótolják hiányos jellem- és lélekrajzát. Főleg a vég közeledtét jelző versek mutatják döbbenetes intenzitással eredendő érzékenysége önpusztító fölfokozódását. (Gergely Ágnes hívei többször találkoznak itt saját – átengedett – lírai darabjaival.)

Finom ábrázolja a fogadott gyermek muzikalitásának és sérülékenységének összefüggéseit is – bár nála nem próbálkozhat fejlődésjelző mutatványokkal, lévén szakmailag *künnfentes* művészetélvező. A zongoristalányt az irodalmilag is megragadható átszellemülés készíti egy vizsgakonzerten az irreverzibilis vigyázatlanúságra: határtalan könnyűnek találva magát lelép a magas pódiumról, s a művészi szárnyalás ellentettje, a közönséges gravitáció zsákmányául esik. Búcsúja nem gyermeki, nem siralmas, inkább a végzetttel szembenező, beteljesületlenül is dicsőséges árnyalatú.

A két természetellenesen (vagy ami még rémítőbb, a természeti törvények negatív érvényesülése következtében) megszakadt karrier keserves gyászmunkára szorítja a túlélő főszereplőt. Ezért nem jár mesze a helyes felfogástól, aki úgy véli: maga a mű is nyilvánosságra hozott gyászmunka. Egyszermind töredelmes emlékkállítás az árnyékká-szellemülők „más halmazállapotba” átlépése felett.

Az írói döntés más mementók kicövekelésének kötelmét is ráruhazza Karenre. Előlük kitérnie egyenlő lenne az erkölcsi öngyilkossággal. A korábbi prózákból – legjobban az igen őszinte, 1983-as kiadású *Stációkból* – kimutatható önéletrajzi motiváció a második világháborús zsidóüldözés körülményeit Skandináviában vizsgáló fejezetek során megint visszatér. Pásztorné regényesített betétekben újból végigjárja azt a tanulmányutat, melyből Gergely Ágnes északi riportnaplója a nyolcvanas évek végén keletkezett. Az idegen műfaj illesztését a vezérszólamhoz (a szorosan vett családi történésekhez), írónk termékeny ötlettel úgy oldotta meg, hogy egyfelől életszerűbbé személyesítette a riportkönyv nyilatkozóit. Másrészt térbeli kapcsolatot konstruált közöttük és örökös továbbállásra, vándorlásra kényszerülő illékony és titokzatos szerelmi partnere között.

Ez a korrespondencia úgy valósul meg, hogy a norvég, dán, majd svéd tanulmányutak követik a filmforgatókönyv-tanácsadó Carlos mozgását, bolygását, az utolérés mind csökkenőbb esélyével. A mindkettőjük leghőbb vágyát képező újbóli találkozás és családalapítás, melynek kezdetei sokat ígérők voltak, kivihetetlen ábrándjuk marad. Egyedül az útinapló jön össze, s jelenik meg 1988. június kilencedikén, amikor a versíró leányka meghal. Az információszegény epilógusról bajos eldönteni, regényfüggő valóságot dolgoz-e fel, vagy képzeletkiccek, álomfeljegyzések egymásutánját rögzíti kötelességszerű, önfeladó enerváltsággal. Pedig igazán elegáns, légiesen szép ez a zárórész! A megindító rezdületeket s a kemény felütéseket mesterien alkalmazó költő működik emögött is. S noha elzárkózik bárminő kozmikumtól vagy transzcendenciától, a talányosság – amit félrevezető konkrétumokkal relativizál – a testetlen lebegés hangulatával nem elringatja, hanem légszomjas magányban hagyja dideregni a rabul ejtett olvasót.

Ugyancsak poétikai találmány, hogy a számtalanszor előforduló sima közléseket egyszer csak jelképesse dúsíják a kontextusmódosítások. A metaforikus szférába-emelés bevált fogása az ismétlés – rafinált csúsztatásokkal, szóeltolásokkal. A könyvet indító és lecsengető hajóskapitány-jelenet háromszori felbukkanását, pillérszerepét példásan taglalta *Honti Mária*, a *Kortárs* 2000. októberi számában. Elemzését továbbgondolva rá kell jönnünk: a hajózás, az utazás metaforája az egész históriára kiterjeszhető. Frekventált előhozatala nélkül csökkenne a kompozíció dinamikája, akadna a történet-szövés szálhúzó folyamatossága.

A tenger-átkeléseken kívül a vonatutazás bizonyos mozzanatainak ismétlése se mentes a konnotációktól. Az „odafelé” már-már analóg üldözésszámba menő (retardált) izgalmassága, meg a visszautak lassított töprengései, hitetlenkedő decrescendói átváltoznak a meghosszabbodó várakozás veszteségjelentéseivé, s előrevetítik a következő „rárepülés” kudarcát. Minél gyakrabban kerülnek elő a szövegben az oda-vissza utaló megjegyzések, az elbeszélő annál gyanakvóbbá tesz bennünket. Végül gondoskodni róla, hogy balsejtelveink beigazolódjának.

Az egymásra figyelés kötelmének megszégyesítően nyugtalanítja a hősnőt. Kezdve az apró, társasági figyelmességek hálás nyugtázásán (a tapintatos ajándékozó levágja a rózsákról a tüskét stb.), folytatva az elővigyázatlanúságokból adódó karambolokig, s befejezve a halált okozó balesetekkel a szerző gyönyörűen aládolgozik műve címének. Azon kívül, hogy egyetlen kifejező szóba sűrítette mondanivalóját, megvilágította azt is, hogy a könyv szorosan véve miről szól. Számomra az Őrizhetetlenek titulus is sokatmondó lenne. Még élesebben hangsúlyozná, hogy az őrizetlenség helyzeteinek kialakulásában voltaképp senki se vétkes. Az irányíthatatlan dolgok így fordulnak; oszmán-pestiesen mondva kizsmet és passz.

Ha belegondolunk abba, hogy Karen is árva, tehát csak magára számíthat, az ő múltjában már bőven kereshetünk közvetett bűnösöket. Az ő szüleinek nemzedékét bizony őrizték, hogy egyedei el ne menekülhessenek. Unokáik esetében azzal a tömeges jelenséggel állunk szemben, hogy a század utolsó évtizedeinek őrizhetetlenjei nagyszülők nélkül nőnek fel. A vigyázatlan történelem *utólag* vetette ki magából azokat, kik ezért a hiányért felelősek.

Gergely Ágnes a *Stációkban* az esztergályosból magát tanárnővé felküzdő központi hős életútját 1933-tól 1956-ig tartó cselekményben követte nyomon. Ott sorra-rendre megjelölte a valódi, a potenciális és a tudat alatt „ellenünk vétkezőket”. Az új regényben nem a bűnökkel, de következményeikkel foglalkozik. A reá kevésbé hasonlító asszonyfigurája most fantomküzdelmet folytat velük, s alulmarad. Azt se tudjuk meg, ki vagy mi az az ólalkodó árnyék, s kik a figyelendő visszakísértők, akiknek eljövetelet észre nem venni kategorikus imperatívusként tilos...

Mindaz, amit a mű tartalmáról, belső formájáról néhány vonással érzékeltetni próbáltam, mintaszerű külső megoldások révén gyakorolja ránk különleges hatását. Főlaklató cselekménye, s a rajta állandóan túlmutató többletjelentések szétszálazhatatlan műegészet képeznek. A felület-megmunkálás lelkiismeretessége, a szöveg csiszoltsága, a részarányok szigorú bemérése, a prózáiró praxis alatt kikristályosult egyéni stílusban ölt testet, egyszersmind ugyanebből következik. Fegyelmeltség és szabad intonáció, mélységmérő axiómák, a kimondás és elhallgatás tudatos interferenciája, a túldíszítettség kényes kerülése s a választékosan kopár mondatszekvenciák együtt járulnak hozzá a Gergely Ágnes-i tartást egyébként is jellemző írásmód elevenségéhez. A humoros esz-közöket számúzi fegyvertárából, holott ironikus vénájáról úgyszintén tudunk, más-

korról és másunnan meggyőződhetünk. A rendületlen komolyság méltósággal vonul végig a könyvön. A fékezett kedélyállapot nemcsak azért állandósul, mert a *story* szüntelen élet-halál körül forrong. A kimért, egyenletes tempó sem engedi a tágabb amplitúdójú érzelmi kilengéseket. Hogy a csillapítottan hömpölygő felszín alatt milyen áramlatok örvénylenek, az csupán elképzelhető. A lelki drámázást, a szexuális ujjongást ez a fajta regulázottság nem engedi szabadjárá. Kölcsönvéve az író erre is vonatkozatható meghatározását, „az ablaktörő szerelem és a kapuzáró etika” ütköztetései alkalmával az ellentétpár utótagja kerül túlsúlyba.

Az értékméltató körjárat végén elkél a summázat, a mérlegkészítés. Az *Őrizetlenek* új kezdeményezés a regényalkotó közel negyven esztendő pályáján. A megelőzőeknél modelláltabb, tárgyyszerűbb, idegen anyaggal telítettebb feldolgoznivaló interiorizálása próba elé állította az eredendően enközpontú, színes életművű lírikust. Adekvát művészi eszközökkel, a külső formálás optimumát megközelítve kellett hitelesítenie egy – a szinte hihetetlen véletlenei miatt – ingatag eseménysort, s elfogadtatni, mint életmímelő fikciót. A merész szándékot a kidolgozás esztétikuma révén perfekt megvalósítás honorálta. Az átgondolt konstrukciót gazdagítja a két felejthetetlen gyermekportré. Bennük olthatatlan fájdalommal lüktet a reménygyilkos kiszolgáltatottság.

A főhős meg a főhősnő másfajta (politikai háttérű) kiszolgáltatottság áldozata. Sorukat homályosabb tükör hívja elő. A mérsékelt, elnémulásos fölvezetés nem hozza olyan közelségbe alakjaikat, hogy általánosíthatóan azonosuljunk velük. Hivatásuk szívós, felelős gyakorlataért, elit viselkedésükért mégis kijár nekik a főhajtó elismerés.

Erénye a regénynek, hogy magánéletre hegyezettsége ellenére lépten-nyomon érintkezik társadalomlélektani jelenségekkel; minőségekkel és minősíthetetlenekkel egyaránt. A szereplők apróbb-nagyobb, de sohasem pitiáner konfliktusai az undorító, fenyegető, hányaveti vagy épp minden iránt arcpirítóan közömbös mellékfigurákkal többet árulnak el a négy évtizedig főnnálló rend embertorzító jellegéről, mint – a kőomlás után – megannyi hosszú, alapos, tudományos, mentségeket is latolató történet-szi értekezés.

Torzulati Zoltán

